

SZÁLLÁSI ÁRPÁD: SZENT-GYÖRGYI ALBERT (1893–1986) A NYUGATBAN

**Digitalizálták a Magyar Tudománytörténeti Intézet munkatársai,
Gazda István vezetésével.**

Két végletesen különös hírrel lepte meg olvasóit a 'Nyugat' 1937. évfolyamának decemberi száma. Az első és második világháború közti utolsó előtti békeév legnagyobb magyar szellemi veszteségét és nyereségét adta egyszerre tudtul a „kozopolita” folyóirat – amelynek egyre szerényebb kivitelű címlapján még ott tündökölt Babits Mihály neve – József Attila halálát és Szent-Györgyi Albertnek a Nobel-díjjal való kitüntetését. A költőben tudós, a tudósban költő rejtett. Fájdalmasabb hírpárosítást aligha lehetne elképzelni, noha híjával volt minden kompenzációs szándéknak. Már csak azért is, mert a szárszói tragédiát kevesen gyászolták. Sajnos. A stockholmi sikerért az ország ujjongott. Méltán.

József Attilát, „a fájdalmak legmagasabb csúcsaira jutott” holderlini lelket, a külváros költőjét Illyés Gyula búcsúztatta, Szent-Györgyi tudományos elismerését Nagy Lajos méltatta, minden szokásos ünnepi frázist gondosan kerülve. Szakértői pózban sem tetszelgett, bár tehetne volna. Okosságát, természettudományos műveltségét mindenki becsülte. Megtette helyette a paprikás paroxizmusban és C-vitamin túltengésben „szenvedő” napisajtó. Tudósunkra ráhúzták a sújtásos díszmagyart, a kor anakronisztikus kellékét, hogy nem igényelte, felesleges bizonygatnunk.

Nagy Lajos jellemzése írói bravúr, érvényességét az idő azóta is igazolja. A háborús paktumokat készítő diplomaták fényképei hemzsegnének a hazai sajtóban is zord tekintetű katonatisztekkel a háttérben, s közöttük egyszer csak megjelenik egy optimizmust sugárzó fiatal tudós, aki Nagy Lajos szerint „ezúttal úgy látszik, győzött a politikussal szemben. Bár nem akarom kisebbiteni a politikust, hiszen éppen az derül ki, hogy a tudós politikus is. Közéleti, a közért dolgozó, sőt harcoló ember. Csak éppen nem bajkeverő. Nem börtön és fegyver az eszköze – az életért, a boldogságért harcol.” Kétségtelenül közhelyekké váltak e megállapítások, nem is mindig érdem szerint osztogatják, de 1937-ben leírni bátorság volt. Íróknak, aki nemcsak a nevében nagy, tetszik a „nem mártírja hivatásának” típusú Szent-Györgyi, ha úgy tetszik, „a demokratikus világfi”. Csak jóindulatú nyilatkozataival nem tud Nagy Lajos mindig megbékélni, ebben egy ideig (sajnos) az írónak lett igaza.

Szent-Györgyi: „Az emberiség intellektuális közösségének vagyok a híve. Azt remélem, hogy a tudomány egyszer az összes ellentéteket meg fogja szüntetni... Az emberek alapjában véve jók: senki sem akarja a másikat megölni.” Nagy Lajos: „Túlságosan kegyes hozzánk a tudós. Mert az emberek nemcsak hogy igazán megölik egymást, hanem nyilván más több ártalom is buzog bennük, mint amennyi eredményesen működhetik.” Íme a kutató omnipotens optimizmusa és az író lesújtó pesszimizmusa.

Következett egy példátlan öldöklés, amelynek közepette a tudós még inkább a politikára kényszerült. Különösen amikor a 'Nyugat' már nem létezett. Az ország megszállásával jogutódját, a 'Magyar Csillag'-ot is betiltották. Nagy Lajos végső következtetése: „Ha azt akarjuk, hogy ez ne legyen így örökké, akkor első lépés: nem kegyes elnézéssel jónak állítani az embert – mert ettől nem javul meg –, hanem felismerni, hogy valóban milyen, s

milyenységét a szemébe mondani. Ha szabad okvetlenkednem, akkor azt mondom, hogy az ember erkölcsi minőségéről vallott nézetében téved a tudós, bár – kétségtelen –, hogy ily tévedésbe csak az önmagából következő jó ember eshet.”

Szent-Györgyit szerencsés alkati optimizmusában a totális elpusztulás lehetőségének felismerése rengette meg. 1945 decemberében jelent meg az 'Irodalom-Tudomány' című periodika első száma, az irodalmi rész főszerkesztője Zilahy Lajos, a tudományosé Nobel-díjasunk lett. Az előbbi Zilahynak az 'Ararát' című regényével kezdődik, az utóbbi Szent-Györgyi cikkével. „A természettudományos gondolkodás terjedését magam a béke legfőbb biztosítékának látom. Az, hogy a világ egy negyedszázad alatt kétszer sodródott katasztrófába, kétségtelen bizonyság (az is), hogy valahol valami nagyon alapvető hiba, válság van. Véleményem szerint az emberi gondolkodás jutott válságba.” Itt még 'Nyugat'-os szellemben ír, megfoghatatlan általánosítással. Később: „Az atom energiájának legutóbb történt felszabadítása a helyzetet egész katasztrófálissá teszi és az egész emberiség a végső pusztulás előtt áll, ha az együttélés problémáinál, amelyek ma természettudományi kérdések, nem vezeti el a szentimentalizmust és annak elavult, titkos diplomáciai eszközeit, ha nem tanulja meg, hogy természettudományi problémát, vagy matematikai egyenletet ágyúval megoldani nem lehet, még atombombával sem.”

Íme a világhírű tudós, aki felelőssége tudatában filozófiáját a kor kívánságaihoz képes igazítani. Nagy Lajos 1937-ben az embert csodálta, aki kávéházi vendégként akár veszíthet is, mert van, amiben biztosan nyer. Meg a politikust, ha nem is realistaként. Ma erősen barázdált homloka mögött egy kivételes agyvelő töpreng bolygónk sorsán. Remek könyvei bizonyítják. Továbbá korunk réme, a rák problémája. Kár, hogy Nagy Lajos, a 'Nyugat'-beli méltató, a reálpolitikus tudós Szent-Györgyi Albertet már nem ismerhette.